

ОХОТНИЦЬКА Н.В.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів

СИСТЕМА СУДІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У ПЕРІОД 1917-1921 р.р.

Не дивлячись на прийняття нового судового законодавства, в юридичній науці, дискусії щодо подальшого вдосконалення судової системи не вщухають. У зв'язку із цим питання про судову систему в правовій державі не може бути належним чином з'ясоване без поглибленого дослідження історичних особливостей її становлення та розвитку. Одним з важливих періодів українського державотворення є період «української революції» 1917-1921 рр.

На початку ХХ ст. із ситуації, яка виникла в обох воюючих блоках – Росії та Німеччині й Австро-Угорщині, скористалася Україна. Історичні події надали їй великий шанс визволитися з-під гніту й неволі після багатьох століть чужоземного панування. У Києві 4 (за новим стилем – 17) березня 1917 р. після відповідної підготовчої роботи зібралися представники українських політичних партій, професійних, культурних, студентських організацій і товариств, які вирішили утворити єдиний керівний орган для організації, репрезентації й координації національно-політичного життя України. Цим органом стала Центральна Рада [1, с. 255].

З'їзд українських юристів, котрий відбувся 13-14 червня 1917 р., визнав за необхідне, що судову систему України має очолювати Вищий крайовий суд і вона має бути незалежною від російського уряду. З часом, після створення генерального комісаріату судових справ Центральна рада 10 листопада 1917 р. ухвалила постанову, підписану М. Грушевським: суд на Україні твориться іменем Української народної республіки. 2 грудня був створений Генеральний суд УНР, на який було покладено виконання повноважень

суду касаційної інстанції, а також здійснення нагляду за судовими установами та особами судового відомства.

Незавершеність судової реформи й умови війни зумовили появу в УНР надзвичайних судових установ, які заповнювали вакуум в організації судової влади. 14 лютого 1918 р. були запроваджені посади головних губернських комісарів, яким надавалося право створювати революційні воєнні суди, що діяли в складі 2-х представників від місцевих громадських організацій і 4-х – за призначенням губернського коменданта [2, с. 76]. Такий підхід перетворював судову систему з незалежної гілки влади на своєрідне доповнення адміністративного апарату, в якому процесуальні засоби приймали форму адміністративних. Стан війни вимагав від уряду УНР створювати судові установи зі спеціальною юрисдикцією. Для розгляду кримінальних справ військових було створено Київський та Одеський воєнні суди, згодом – вищі воєнні суди в Києві та Катеринославі й 17 штабних судів [3, с. 54-55].

Загалом судова система Української держави спочатку не зазнала істотних змін порівняно з Українською Народною Республікою. У «Законах про тимчасовий державний устрій України» йшлося про Генеральний Суд як «найвищого хоронителя і захисника закону та найвищий суд України для справ будівництва та адміністративних». Новація полягала лише в тому, що «Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді» призначалися гетьманом. Однак уже 20 травня разом з іншими комісіями при Міністерстві судових справ було утворено й «Комісію для перегляду заведення Генерального та Апеляційного судів», а 25 травня гетьман затвердив закон про титул, іменем якого твориться суд в Україні – «іменем закону Української держави», при цьому скасовувався відповідний закон Центральної Ради [5, с. 103].

Вищим органом судової влади був Генеральний суд. Доцільність створення в період Центральної Ради Генерального суду була поставлена Павлом Скоропадським під сумнів і вже 17 травня 1918 року, згідно з постановою Ради Міністрів Української держави видано наказ міністра судових справ № 129 про створення комісії для «перегляду заведення Генерального та апеляційних судів». Завданням комісії було підготувати законопроекти про утворення Державною Сенату і судових палат. До прийняття відповідного українського закону компетенцію Сенату визначало колишнє царське законодавство про вищі суди, зрештою, як і щодо судових палат та апеляційних судів. Закон про їх відновлення був прийнятий 8 липня 1918 р. Цей Закон називався «Про Судові палати і Апеляційні суди». Отож гетьман взявся повністю відновити структуру колишніх царських судових органів [1, с. 288].

Завершували систему загальних судів в Україні мирові суди, підсудність яких визначалася постановами Ради Міністрів від 14 і 21 липня 1918 року. Військові суди Української держави діяли на підставі Закону "Про організацію військово-судових установ та їх компетенції" від 21 червня 1918 року. Вони поділялися на вищі і штабні суди. До вищих відносилися Київський і Катеринославський військові суди, до штабних – ті, що діяли при штабах дивізій, корпусів і Головному штабі [6, с. 230-231].

Після падіння гетьманату й приходу до влади Директорії знов постала проблема перебудови державного апарату, в тому числі й судового. Директорія не сприйняла здобутків гетьманату в державотворенні і не повернулася до державних інституцій УНР часів Центральної Ради. Вона прагнула зробити свій оригінальний внесок у розбудову Української держави, а опинилася на роздоріжжі. Її зусилля в галузі державного будівництва, зокрема судоустрою, були хаотичними й неефективними, а вакуум у судовій системі заповнило надзвичайне військово-судочинство. Ще 1 грудня 1918 р. Директорія ухвалила, що «суд на території Української Народної Республіки твориться іменем УНР» [3, с. 59].

В основу нової моделі судової системи «другої УНР» Директорія поклала принципи судоустрою дореволюційної Росії, дещо модифіковані Центральною Радою й гетьманом. Але складна геополітична ситуація, в якій опинилася Україна, необхідність вести воєнні дії проти більшовиків, білогвардійців, анархістів, Антанти й поляків зумовлювали суттєві аномалії в судоустрої УНР. На практиці функціонувала і діяла надзвичайна судова система, досить далека від принципів, законодавчо проголошених Директорією. Спочатку основними судовими установами УНР стали воєнно-польові суди, які були започатковані наказом С. Петлюри й О. Осецького від 22 листопада 1918 р. На його підставі при всіх військових частинах засновувалися воєнно-польові суди в складі 2-х старшин, 2-х козаків, прокурора й секретаря, які призначалися наказом місцевої військової влади.

Формування надзвичайної судової системи Директорії на цьому не закінчилось, і 20 грудня 1918 р. було створено позасудовий орган – так звана «дев'ятка», комісія в складі 9 членів – представників від Головного військового юридичного управління, військових частин та Міністерства юстиції для термінового розгляду справ усіх супротивників нової влади [5, с. 154]. У такій системі й повноваженнях судових установ неважко побачити намагання Директорії перетворити їх на знаряддя боротьби з політичними опонентами.

Судова система, створена Директорією в перші місяці її існування, не відповідала демократичним принципам і не змогла виконати завдань, які на неї поклалися. Тому 26 січня 1919 р. воєнно-польові суди на території УНР було скасовано. Того ж дня Директорія затвердила закон «Про надзвичайні воєнні суди» [3, с. 61]. Вони були винятковими й діяли на фронтах і в місцевостях, де оголошено воєнний стан. А якщо взяти до уваги, що на підставі закону Директорії від 24 січня 1919 р. останній оголошувався на всій території УНР, то не лишається сумнівів у тому, що «класичне» правосуддя відтіснялося на другий план, а то й зовсім не діяло. У системі надзвичайних воєнних судів не існувало ніякої інстанційності, їх вироки не підлягали оскарженню й виконувалися негайно [4, с. 6].

Судова система з початку існування ЗУНР за Законом «Про тимчасову організацію судів і судової влади» від 21 листопада 1918 р. залишалася без змін, оскільки за основу її організації було взято попередню, австрійську модель. Усіх суддів, які не скомпрометували себе, влада ЗУНР залишила на посадах. Суди повинні були виносити рішення і вироки іменем Західноукраїнської Народної Республіки.

Виходячи із складних військово-політичних реалій, у яких власне й будувалася ЗУНР, та прямої агресії Польщі, Чехословаччини та Румунії, крім загальних судів, Законом від 16 листопада 1918 р. були утворені також судові органи військової юстиції. Вже 16 листопада 1918 р. Державний секретаріат видав розпорядження про організацію системи військових судів. Вона виглядала так: Вищий військовий трибунал; військові обласні суди; військові окружні суди [7, с. 304].

Отже, демократичні ідеали про правову державу з ефективною судовою гілкою влади українських політиків, наштовхнулись на суворі реалії життя, тому не були реалізовані повною мірою. Зміна урядів у Києві кожен раз тягла за собою зміни у судовій системі, але вони у зв'язку з військовим становищем теж повністю не були реалізовані ані в часи УНР, Гетьманату, Директорії, а ні в часи ЗУНР.

Список використаних джерел:

- 1..Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 624 с.
2. Мироненко О.М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: 1995. – 328 с.
3. Рум'янцев В.О. Судова система в Україні в період «української революції» 1917-1921 рр. // Проблеми законності. – 2009. – Вип.100. – с.53-62.
4. Вовк Ю. С. Організація, структура та компетенція судових органів Української держави (1918 р.). – Львів: Світ, 1999. – 48 с.
5. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Підручник. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
6. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 5-те вид., випр. і доп. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. – 437 с.
7. Історія держави і права України: Підручник / За ред. А.С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.